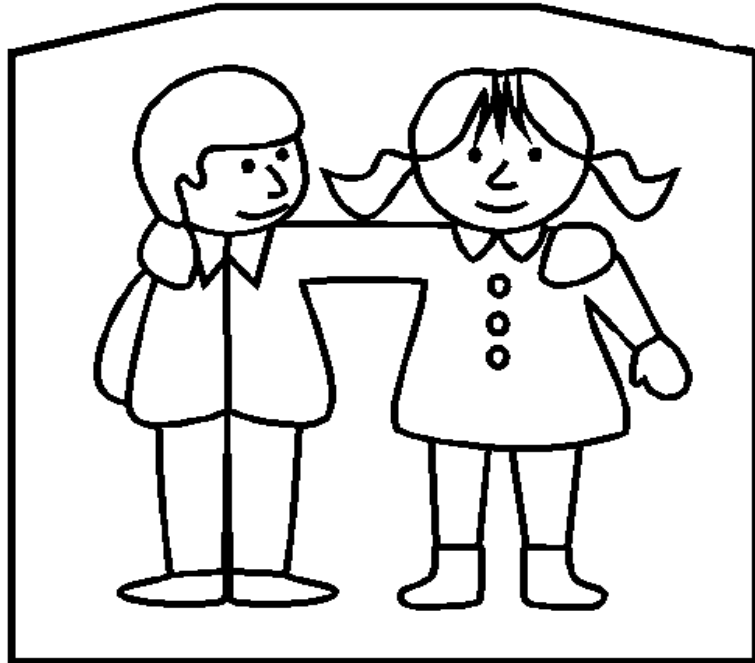

Protocol bij lees- en spellingproblemen en dyslexie

Sint Jozefbasisschool

Wateringen, oktober 2009

Inhoud

Inleiding	blz. 3
Hoofdstuk 1: Lees- en spellingproblemen en dyslexie	blz. 4
Hoofdstuk 2: De signalering van lees- en spellingproblemen en dyslexie	blz. 5
Hoofdstuk 3: Het stellen van een diagnose	blz. 7
Hoofdstuk 4: De behandeling van lees- en spellingproblemen en dyslexie	blz. 9
Hoofdstuk 5: Het stappenplan voor groep 1 t/m 8	blz. 13
Hoofdstuk 6: Verklarende woordenlijst	blz. 17
Hoofdstuk 7: Literatuur	blz. 18
Bijlage 1 : Tussendoelen van beginnende geletterdheid	blz. 19
Bijlage 2 : Activiteiten bij de tussendoelen van beginnende geletterdheid	blz. 21
Bijlage 3 : Signaleringslijst beginnende geletterdheid voor kleuters	blz. 23
Bijlage 4 : Voorbeeld van afsprakenkaart	blz. 27
Bijlage 5 : Voorbeeld van dyslexiebrief	blz. 28

Inleiding

In Nederland heeft ongeveer tien procent van de leerlingen op de basisschool moeite met leren lezen en spellen. Ongeveer drie procent van deze leerlingen heeft problemen met lezen en spellen als gevolg van dyslexie.

Niet goed kunnen lezen en/of spellen heeft gevolgen voor de schoolloopbaan en voor het functioneren in een geletterde maatschappij als de onze.

Het doel van de Sint Jozefbasisschool is om zoveel mogelijk de lees- en spellingproblemen te voorkomen en de kinderen zo goed mogelijk te begeleiden bij hun lees- en/of spellingprobleem.

Dit protocol geeft aan op welke manier wij lees- en spellingproblemen opsporen, kenmerken van dyslexie signaleren, problemen diagnosticeren, kinderen begeleiden bij lees- en/of spellingproblemen en dyslexie.

Hoofdstuk 1 Lees-en spellingproblemen en dyslexie

Wat is dyslexie?

Dyslexie is een stoornis die gekenmerkt wordt door een hardnekkig probleem met het aanleren en het accuraat en/of vlot toepassen van het lezen en/of het spellen op woordniveau (Stichting dyslexie Nederland 2004).

Oorzaak van dyslexie

Ondanks veel onderzoek is de precieze oorzaak van dyslexie nog niet bekend. Het lijkt er op dat het hersengebied waar klanken aan schrifttekens worden gekoppeld te zwak aangelegd of moeilijk bereikbaar is. Het is bekend dat er een erfelijke factor meespeelt. Daarnaast wordt er gedacht aan een verstoorde hersenontwikkeling door ziekte of toevallige omstandigheid bij de ontwikkeling van de hersenen.

Het gevolg hiervan is dat de klank-tekenkoppeling moeilijk op gang komt. Ook het oproepen van de aangeleerde klanken en tekens verloopt moeizaam. De koppeling van een klankcode aan een woordbeeld is dan uiteraard ook een probleem.

Hoe is dyslexie te herkennen?

*algemene problemen: moeite hebben met het verschil horen tussen klanken, het moeilijk vasthouden van de aandacht, moeite met rijmen, het onthouden van namen van klasgenootjes, kleuren, cijfer- en lettersymbolen, rijtjes, woordjes, jaartallen, het onthouden van talige en meervoudige informatie, moeite hebben met het structureren van het werk, woordvindingsmoeilijkheden.

*problemen bij het (voorbereidend) lezen: moeite met letterkennis, auditieve analyse en synthese en klankpositie, het kind leest op een laag tempo en leest de woorden spellend of het kind heeft een hoog tempo en maakt veel fouten door te raden.

*problemen bij het spellen: het kind maakt veel spelfouten en heeft behoefte aan duidelijke spellingregels.

*problemen bij het schrijven: het kind schrijft vaak onleesbaar en maakt veel doorhalingen. Bij kinderen die wel leesbaar schrijven, valt het lage schrijftempo op.

Dyslexie is niet bij alle kinderen hetzelfde. Het kan variëren in de manier waarop het tot uiting komt, de ernst van de stoornis, het achterliggende probleem en de bijkomende problematiek. Dyslexie kan zich voordoen als leesprobleem, spellingprobleem of lees- en spellingprobleem. Het gaat om het technisch lezen en niet om het begrijpend lezen.

De vaardigheden op het gebied van lezen en/of spelling wijken af van wat verwacht mag worden op basis van leeftijd, intelligentie en scholing.

Gevolgen van dyslexie

In onze maatschappij moet veel gelezen en geschreven worden. De belangrijkste gevolgen van dyslexie voor een kind zijn:

*belemmeringen in het onderwijs: niet kunnen volgen van het onderwijs en onderwijs volgen van lager niveau dan op grond van de intelligentie verwacht zou mogen worden.

*sociaal emotionele problemen: onzekerheid, faalangst, negatief zelfbeeld en motivatieproblemen

*combinatie met andere stoornissen, zoals leerstoornissen, aandachtstoornissen, motorische stoornissen en spraak-/taalstoornissen.

Hoofdstuk 2 De signalering van lees- en spellingproblemen en dyslexie

Het is van belang dat lees- en spellingproblemen en dyslexie vroegtijdig worden onderkend. De hersenen van jonge kinderen zijn het meest beïnvloedbaar. Hoe eerder wordt gestart met een gerichte aanpak, hoe kleiner de leerachterstand en kans op bijkomende sociaal emotionele problematiek. Wanneer dyslexie in de familie voorkomt, is dit een belangrijk signaal.

De volgende middelen worden gebruikt om lees-en spellingproblemen en dyslexie te signaleren:

Signalering in groep 1/ 2:

Het gaat in groep 1/ 2 om het opsporen van problemen in de fonologische waarneming en het korte termijngeheugen aan de hand van taken als:

- *woorddiscriminatie
- * woordobjectivatie
- * rijmen
- * auditieve analyse en synthese.
- * letters benoemen en klankgeheugen
- * kleurennamen
- * namen van de kinderen uit de klas
- * namen van de dagen van de week
- * cijfersymbolen

Het niet tonen van interesse voor talige activiteiten is een belangrijk aandachtspunt..

Wij gebruiken bij de signalering de volgende instrumenten:

- Observatie m.b.v. de ontwikkelingslijnen van het Gouds Ontwikkelingspakket Voor Kleuters
- Citotoets taal voor kleuters groep 2
- Citotoets taal voor kleuters groep 1 (in geval GOVK onvoldoende ontwikkeling laat zien op de fonologische waarneming)
- Signaleringslijst en toetsen voor beginnende geletterdheid voor kleuters (in geval van zorgleerlingen*)
- Bosos observatiesysteem voor kleuters

Signalering in groep 3:

Het gaat in groep 3 om het volgen van de vorderingen op het gebied van letterkennis, auditieve analyse en synthese en de automatisering van de lees- en spellinghandeling.

- Controletaken bij de methode Veilig leren lezen
- Herfst, winter-, lente- en zomersignalering bij de methode Veilig leren lezen
- Cito leestechniek
- Cito drie minuten toets (DMT) (in geval van zorgleerlingen*)
- AVI (in geval van zorgleerlingen*)
- Diagnostiek voor technisch lezen en spellen van Struiksmā en v.d. Leij (in geval van zorgleerlingen*)
- Dictee uit de methode Veilig leren lezen
- Cito Schaal Vorderingen Spellingvaardigheid

Signalering in groep 4 t/m 8:

Vanaf groep 4 gaat het om het signaleren van kinderen die eerder de problemen hebben weten te verbergen door het gebruik van compensatiestrategieën.

- Cito leestempo
- Cito drie minutentoets
- AVI (in geval van risicoleerlingen*)
- Diagnostiek voor technisch lezen en spellen van Struiksma en v.d. Leij (in geval van risicoleerlingen*)
- Signaal- en controledictee uit de methode Taaljournaal
- PI dictee
- Cito Schaal Vorderingen Spellingvaardigheid

Informatie naar ouders

Wanneer wij uitval constateren bij observatie m.b.v. GOVK of onvoldoende score zien bij de methodegebonden/ Citotoetsen gaan wij in gesprek met de ouders van de leerling om de zorg te delen.

Hoofdstuk 3 Het stellen van een diagnose

Wanneer spreken we van dyslexie?

We spreken van dyslexie als:

1. het vaardigheidsniveau van lezen en/ of spellen op woordniveau onder het niveau ligt van hetgeen verwacht mag worden van het individu kijkend naar leeftijd en omstandigheden.
2. het probleem in het aanleren en toepassen van het lezen en/ of spellen op woordniveau blijft bestaan ondanks een periode van planmatige behandeling gedurende 3 tot 6 maanden.

Het stellen van een diagnose

De achterstand op het gebied van lezen- en/of spelling wordt vastgesteld m.b.v. genormeerde toetsen. Wij vinden dat een diagnose pas gesteld kan worden nadat een kind minimaal een jaar leesonderwijs heeft genoten.

De diagnose mag niet door de school worden gesteld. Dit dient te gebeuren door een officieel erkende (registratie BIG) GZ-psycholoog.

Het opstellen van een handelingsplan

Voor de manier waarop wij als basisschool een handelingsplan opstellen is het voor ons niet nodig dat de diagnose dyslexie is gesteld en dat de leerling dus beschikt over een dyslexieverklaring.

Aan de hand van wat wij signaleren wordt door ons een handelingsplan opgesteld en zullen we aanpassingen treffen die de betreffende leerling nodig heeft.

Mochten de ouders een onderzoek van de lees- en/ of spellingproblemen wenselijk vinden en een dyslexieverklaring willen dan zullen wij hen verwijzen naar een extern bureau. De kosten van het onderzoek en de dyslexieverklaring zijn voor de ouders.

In de wet is bepaald dat daar m.i.v. 1 januari 2009 verandering in is gekomen. Kinderen die op dat moment 7 of 8 jaar zijn, kunnen een dyslexieonderzoek en behandeling in geval van **ernstige** dyslexie vergoed krijgen door de basisverzekering. Per 1 januari 2010 geldt dit voor kinderen die dan 7, 8 of 9 jaar zijn. Hiervoor is wel een zorgvuldig opgebouwd dossier nodig waarin staat aangegeven waarom de school denkt aan dyslexie, wat er aan gedaan is en wat de resultaten zijn van de geboden hulp.

De school heeft hierin de taak van poortwachter gekregen. Dit betekent dat wij bekijken of er sprake is van ernstige lees- en spellingproblemen.

Concreet betekent dit:

- dat de leerling op minimaal drie achtereenvolgende metingen behoort tot de laagste 10 % (E-score) op lezen of tot de laagste 15 % (D-score) op lezen en de laagste 10% op spelling
- dat er geen sprake is van een laag IQ
- dat er geen sprake is van andere problematiek/stoornissen
- dat de extra begeleiding van 2 keer per week gedurende 3 tot 6 maanden onvoldoende ontwikkeling laat zien (leerrendement ligt onder de 50%)

Wanneer de leerling onze school verlaat, krijgt hij/zij van ons een dyslexiebrief mee waarin wij aangeven wat we gesignaleerd hebben, wat ons handelingsplan was, wat de aanpassingen waren en wat de resultaten waren. Deze dyslexiebrief mag niet verward worden met een dyslexieverklaring, want wij mogen de diagnose dyslexie niet stellen.

In het geval dat wij niet meer verder kunnen met de leerling, omdat wij niet goed weten hoe we de leerling kunnen helpen, schakelen we, met toestemming van de ouder(s) een hulpverleningsinstantie in (FSPOW of OnderwijsAdvies) Zij zullen onderzoek verrichten en handelingsgerichte adviezen geven.

In de samenwerking zijn, naast de ouders en FSPOW of OnderwijsAdvies, ook andere betrokkenen voor ons belangrijk. Wij denken dan aan de logopediste, fysiotherapeut of andere deskundigen. Hiermee kan worden voorkomen dat er verschillende adviezen gegeven worden.

Op bepaalde scholen voor voortgezet onderwijs wordt een dyslexieonderzoek afgenomen in het eerste leerjaar. De kosten zijn dan minder hoog in vergelijking met de kosten die betaald moeten worden aan een particulier bureau.

Hoofdstuk 4 De behandeling van lees- en spellingproblemen en dyslexie

Procedure:

1. De leerkracht signaleert een probleem.
2. De leerkracht gaat in overleg met de intern begeleider.
3. De leerkracht informeert de ouder(s).
4. De leerkracht stelt, zonodig i.s.m. intern begeleider en/ of remedial teacher, een handelingsplan op.
5. De begeleiding gaat van start (zoveel mogelijk binnen de groep). Remedial teaching kan mogelijk langer duren dan één blok van acht weken.
6. Aan het einde van een remedial teaching blok vindt er een evaluatie plaats met de betrokkenen.
7. De leerkracht verzorgt, zonodig i.s.m. de intern begeleider, een dossier van de leesontwikkeling en spellingvorderingen van het kind en de geboden hulp.

Behandeling:

De behandeling is gericht op:

- Plezier krijgen en/of behouden in het lezen en spellen
- Zelfvertrouwen houden en/ of vergroten
- Vloeiender en sneller leren lezen
- Fonologische waarneming ontwikkelen
- Nauwkeuriger leren lezen en spellen
- Zelfcorrectie leren toepassen

Lezen:

In groep 1/ 2 stimuleren we de beginnende geletterdheid. De tussendoelen hiervan zijn te vinden in bijlage 1. Daarnaast is het belangrijk om preventieve hulp te geven op het gebied van de fonologische waarneming en het korte termijngeheugen te trainen.

In de loop van groep 3 is het van groot belang dat de letterkennis geautomatiseerd is. Sommige kinderen hebben hier moeite mee en zijn gebaat bij het leren van de klank- tekenkoppeling door de letter op diverse manieren aangeboden te krijgen. Naast de auditieve en visuele aanbieding kan ook de motorische ondersteuning helpen. Je kunt denken aan het aanbieden van de letters m.b.v. klankgebaren, letters boetseren, letters schrijven in scheerschuur, letters lopen in de ruimte, letters leggen m.b.v. lint, enz.

Het is belangrijk dat de kinderen veel leeskilometers maken. Dit kan op verschillende manieren georganiseerd worden. Enkele mogelijkheden zijn:

*Tutorlezen: het samen lezen van een leerling met een andere leerling. Het gaat om samenwerkend lezen: de ene leerling helpt de ander. Het kunnen leerlingen zijn uit één groep maar ook een leerling uit een hogere en een leerling uit een lagere groep kunnen elkaar helpen.

*RALFI lezen: in vijf achtereenvolgende sessies verspreid over 5 dagen wordt met een homogene groep hetzelfde stukje tekst gelezen. De eerste 4 dagen begint de leerkracht met het voorlezen van het stukje tekst. Daarna lezen de kinderen de tekst in koor voor. De leerkracht laat de kinderen bijwijzen en zegt moeilijke woorden voor. De vijfde dag lezen de kinderen de tekst zelf en ervaren dat het gemakkelijker en sneller gaat dan op de eerste dag.

*Zingend lezen: de eerste letter wordt gelezen, lang aangehouden en de rest wordt er achteraan gezongen in plaats van als losse letters verklankt te worden.

*Luisterlezen: meelesen van een tekst die wordt voorgelezen. Dit kan d.m.v. audiovisuele middelen of begeleiding in een één op één situatie.

Voor alle kinderen is het belangrijk dat er wordt voorgelezen. Het is van belang dat dit dagelijks, zowel thuis als op school gebeurt. Kinderen moeten op dat moment echt luisteren en met geen enkele andere activiteit bezig zijn.

Spelling:

Kinderen met spellingproblemen zijn er bij gebaat om te werken met vaste spellingregels. Wij hanteren zoveel mogelijk de spellingregels die worden aangegeven in de reguliere methode voor spelling. Mocht een leerling moeite hebben met het toepassen van deze regels dan bieden wij spellingregels aan uit een remediërende spellingmethode. Daarnaast is herhaling van groot belang.

Sociaal emotionele ontwikkeling:

*Succeservaring: stel doelen die haalbaar zijn

*Complimenten/ bevestiging geven

*Structuur bieden: werken met bijv. de beertjesmethode om de aanpak van het werken te structureren

Materialen:

De volgende hulpmiddelen kunnen naast de gebruikelijke methoden worden ingezet:

*Ik en Ko

*Hoor wat je zegt

*Curriculum schoolrijpheid

*Ontwikkelingsmaterialen

*Schatgravertjes

*Klankgebaren

*Rollende letters

*Klei, scheerschuim, lint

*Orthotheek leessleutel

*Speciale leesbegeleiding

*Leesspoor

*Kijk-en luistermethode

*Flits

*Spelling in de lift

*Spelling Zuidvallei

*Regelkaarten (opzoekboekje)

*Kijk- en luistermethode

*Luisterlezen

*RALFI-lezen

*Klipper

*Zoeklicht dyslexiereeks

*Gezelschapsspelen bijv. scrabble

*Educatiece computerspelen

*Beertjesmethode

*Daisyspeler

- *ReadingPen
- *Voorleessoftware

Aanpassingen:

Zorgleerlingen* komen in aanmerking voor speciale maatregelen. Met of zonder dyslexieverklaring willen we kinderen de hulp bieden die zij nodig hebben en binnen onze mogelijkheden ligt. D.m.v. speciale maatregelen willen we de gevolgen van lees- en spellingproblemen minimaliseren bij het lezen en schrijven van teksten. De speciale maatregelen die we treffen zijn afhankelijk van het probleem van het kind. De afspraken die we hierover maken met de ouders leggen we vast op een afsprakenkaart voor lees-en spellingproblemen. Deze kaart houdt de leerling bij zich zodat hij/zij deze kan laten zien in de volgende groep en als er een invalleerkracht in de groep is. Daarnaast hebben wij een kopie van deze kaart in ons leerlingendossier.

Aanpassingen bij het lezen:

- *klassikale beurten geven als het kind dit verwacht
- *gebruik maken van een afdekkaart of leesvenster
- *leesteksten inkorten
- *het lettertype van leesteksten/ toetsen vergroten
- *maatje aanwijzen/ laten kiezen die helpt bij moeilijke teksten
- *boeken met een eenvoudig leesniveau maar passend bij de belevingswereld van het betreffende kind
- *audio-opnamen van kinderboeken aanbieden
- *gebruik maken van een daisyspeler
- *extra leestijd bieden bij bijv. zaakvakteksten
- *leesteksten voor de zaakvakken worden voorgelezen of vereenvoudigd
- *bij zaakvakken krijgen de kinderen de les, een week voordat deze aan de orde komt in de klas, mee naar huis om de tekst thuis alvast een aantal keer door te kunnen lezen.
- *leesteksten van de toetsen worden voorgelezen
- *extra tijd voor het maken van de opdrachten of een toets
- *tijd buiten beschouwing laten bij de beoordeling van een toets
- *teksten meegeven naar huis ter voorbereiding van de volgende les
- *extra flitsbeurten (evt. meegeven naar huis)

Aanpassingen bij spelling:

- *extra hulp in de klas bij schrijfoopdrachten
- *correctie van het werk door een maatje
- *zoveel mogelijk negeren van spellingfouten
- *gedifferentieerde beoordeling van fouten
- *inkorten van de schrijftaak (minder oefeningen)
- *extra tijd voor het maken van de schrijftaak
- *gebruik van hulpmiddelen: woordenboek, regelkaart (opzoekboekje), pc met spellingcontrole
- *mondelijke overhoringen
- *eigen dictee i.p.v. dictee dat niet aansluit bij het niveau van de leerling
- *bij dictee de woorden hardop laten spellen
- *aantekeningen van het bord met de leerling nakijken

*dictee maken op de computer of met de letterdoos

Overige aanpassingen:

*toets mondeling overhoren i.p.v. schriftelijk

*kopie maken van een leerling die zonder fouten schrijft

*opdrachten en huiswerk maken op de pc

*gebruik van tafelkaart of rekenmachine wanneer er automatiseringsproblemen bij rekenen zijn

*huiswerk laten wegvallen/uitstellen/verminderen op de dagen dat de leerling buitenschoolse hulp heeft

*onduidelijke schriftelijke antwoorden laten verduidelijken

*in toetsboekjes laten werken i.p.v. op een antwoordblad

*extra instructie in een kleine groep

*extra aandacht geven aan werkstrategie

*deel van de bladzijde afdekken

*aangepaste normering: per vakgebied wordt bekeken hoe de beoordeling tot stand komt (bij topografie bijvoorbeeld worden de spellingfouten niet meegerekend)

Hoofdstuk 5 Het stappenplan voor groep 1 t/m 8

Groep 1

Stap	Moment in het leerjaar	Actie	Zie bijlage	Overleg intern begeleider
1	aanvang	Stimuleren geletterdheid	1 en 2	
2	januari	*Gouds ontwikkelingspakket voor kleuters peilkaart 3. *Peilkaart 2 en/of 1 bij onvoldoende ontwikkeling op het gebied van de fonologische ontwikkeling. *Handelingsplan opstellen.		X X
3	januari-juni	Handelingsplan uitvoeren		
4	juni	* Gouds ontwikkelingspakket voor kleuters peilkaart 5. *Peilkaart 4 bij voldoende ontwikkeling op het gebied van de fonologische ontwikkeling. *Cito taal voor kleuters E1 bij zorgleerlingen* *Invullen signaleringslijst beginnende geletterdheid voor leerlingen met een D-/ E-score. *Handelingsplan opstellen.	3	X X X

Groep 2

Stap	Moment in het leerjaar	Actie	Zie bijlage	Overleg intern begeleider
1	aanvang aanvang-januari	*Stimuleren geletterdheid *Handelingsplan uitvoeren	1 en 2	
2	januari	*Gouds ontwikkelingspakket voor kleuters peilkaart 7. *Cito taal voor kleuters M2. *Invullen signaleringslijst beginnende geletterdheid voor leerlingen met een D-/ E-score en voor leerlingen voor wie deze lijst eerder is ingevuld. *Peilkaart 6 en/of 5 bij onvoldoende ontwikkeling op het gebied van de fonologische ontwikkeling *Handelingsplan opstellen.	3	X X X
3	januari-juni	Handelingsplan uitvoeren.		
4	juni	*Gouds ontwikkelingspakket voor kleuters peilkaart 9. *Cito taal voor kleuters E2 bij		X

		zorgleerlingen* *Invullen signaleringslijst beginnende geletterdheid voor leerlingen voor wie deze lijst eerder is ingevuld. *Handelingsplan opstellen.	3	X X
5	einde schooljaar	Overdracht naar de volgende groep.		

Groep 3

Stap	Moment in het leerjaar	Actie	Zie bijlage	Overleg intern begeleider
1	aanvang aanvang-oktober	*Aanvang lees- en spellingonderwijs. *Handelingsplan uitvoeren.		
2	september-oktober	*Toetsen Veilig leren lezen kern 1 t/m 3 *Herfstsignalering Veilig leren lezen *Handelingsplan opstellen.voor leerlingen met onvoldoende ontwikkeling.		X
3	oktober-februari	*Handelingsplan uitvoeren. *Toetsen Veilig leren lezen kern 4 t/m 6. *Wintersignalering Veilig leren lezen. *Cito leestechniek M3. *DMT/AVI bij zorgleerlingen *Cito spelling M3. *Handelingsplan opstellen.voor leerlingen met onvoldoende ontwikkeling en/of D-/ E-score op de Cito leestechniek en/ of Cito SVS M3. *Eventueel aanpassingen vermelden op de afsprakenkaart.		X X X
4	maart-mei	*Handelingsplan uitvoeren. *Dictee Veilig leren lezen. *Lentesignalering Veilig leren lezen. *Handelingsplan opstellen.voor leerlingen met onvoldoende ontwikkeling.		X
5	mei-juni	*Handelingsplan uitvoeren. *Dictee Veilig leren lezen. *Zomersignalering Veilig leren lezen. *Cito leestechniek E3.		

		*DMT/AVI bij zorgleerlingen *Cito leestempo E3. *Cito SVS E3. *Cito SBR/SVR. *Handelingsplan opstellen.voor leerlingen met onvoldoende ontwikkeling en/of D-/ E-score op de Cito leestechiek, leestempo, SVR/SBR en/ of Cito spelling E3. *Eventueel aanpassingen vermelden op de afsprakenkaart..		X
				X
				X
6	einde schooljaar	Overdracht naar de volgende groep.		

Groep 4 t/m 7

Stap	Moment in het leerjaar	Actie	Zie bijlage	Overleg intern begeleider
1	aanvang aanvang-oktober	*Voortgezet lees- en spellingonderwijs. *Handelingsplan uitvoeren. *Dictee Taaljournaal.		
2	september-januari	*Handelingsplan uitvoeren *Dictee Taaljournaal. *Cito leestempo M4, M5, M6 of M7 *DMT/AVI bij zorgleerlingen *Handelingsplan opstellen voor leerlingen met D-/ E-score op Cito leestempo M4, M5, M6 of M7. *Eventueel aanpassingen vermelden op de afsprakenkaart.		X X X
3	februari	*Handelingsplan uitvoeren. *Cito SVS M4, M5, M6 of M7. *Cito begrijpend lezen M4, M5, M6 of M7 *Handelingsplan opstellen voor leerlingen met D-/ E-score op de Cito SVS en/ of begrijpend lezen. *Eventueel aanpassingen vermelden op de afsprakenkaart.		X X
4	maart-juni	*Handelingsplan uitvoeren. *Dictee Taaljournaal. *Cito leestempo E4, E5, E6 of E7. *DMT/AVI bij zorgleerlingen *Cito SVS E4, E5, E6 of E7. *Cito begrijpend lezen E4, E5, E6 of E7. *Handelingsplan opstellen.voor leerlingen met D-/ E-score op de		X X

		Cito leestempo, begrijpend lezen en/ of Cito SVS. *Eventueel aanpassingen vermelden op de afsprakenkaart.		X
5	einde schooljaar	Overdracht naar de volgende groep.		

Groep 8

Stap	Moment in het leerjaar	Actie	Zie bijlage	Overleg intern begeleider
1	aanvang aanvang-oktober	*Voortgezet lees- en spellingonderwijs. *Handelingsplan uitvoeren. *Dictee Taaljournaal.		
2	september-januari	*Handelingsplan uitvoeren. *Dictee Taaljournaal. *Cito leestempo M8. *DMT/AVI bij zorgleerlingen. *Cito SVS M8. *Cito begrijpend lezen M8. *Handelingsplan opstellen voor leerlingen met D-/ E-score op Cito leestempo, begrijpend lezen en/ of SVS M8. *Eventueel aanpassingen vermelden op de afsprakenkaart.		X X X
3	februari	*Handelingsplan uitvoeren. *Cito eindtoets.		
4	maart-juni	*Handelingsplan uitvoeren. *Dictee Taaljournaal. *Opstellen dyslexiebrief.		X
5	einde schooljaar	Overdracht naar het voortgezet onderwijs.		

Hoofdstuk 6 Verklarende woordenlijst

GOVK: Gouds Ontwikkelingspakket Voor Kleuters. Dit observatiesysteem bestaat uit 10 ontwikkelingslijnen.

Zorgleerling: leerling die een D- of E-score heeft behaald of leerling met onvoldoende ontwikkeling op GOVK.

Hoofdstuk 7 Literatuur

Verhoeven, L. en Wentink, H.
Protocol leesproblemen en dyslexie
2001 Expertisecentrum Nederlands

Verhoeven, L. en Wentink, H.
Protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 5-8
2004 Expertisecentrum Nederlands

Druenen, M. van, Verhoeven, L. en Wentink, H.
Protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2
2008 Expertisecentrum Nederlands

Bijlage 1 Tussendoelen van beginnende geletterdheid

Overzicht tussendoelen beginnende geletterdheid

1. Boekoriëntatie

- 1.1. Kinderen begrijpen dat illustraties en tekst samen een verhaal vertellen.
- 1.2. Ze weten dat boeken worden gelezen van voor naar achter, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts.
- 1.3. Ze weten dat verhalen een opbouw hebben.
- 1.4. Ze kunnen aan de hand van de omslag van een boek de inhoud van het boek al enigszins voorspellen.
- 1.5. Kinderen weten dat je vragen over een boek kunt stellen. Deze vragen helpen je om goed naar het verhaal te luisteren en te letten op de illustraties.

2. Verhaalbegrip

- 2.1. Kinderen begrijpen de taal van voorleesboeken. Ze zijn in staat om conclusies te trekken naar aanleiding van een voorgelezen verhaal. Halverwege kunnen ze voorspellingen doen over het verdere verloop van het verhaal.
- 2.2. Kinderen weten dat de meeste verhalen zijn opgebouwd uit een situatieschets en een episode. Een situatieschets geeft informatie over de hoofdpersonen, de plaats en tijd van handeling. In een episode doet zich een bepaald probleem voor dat vervolgens wordt opgelost.
- 2.3. Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal naspelen terwijl de leerkracht vertelt.
- 2.4. Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal navertellen, aanvankelijk met steun van illustraties.
- 2.5. Kinderen kunnen een voorgelezen verhaal navertellen zonder gebruik te hoeven maken van illustraties.

3. Functies van geschreven taal

- 3.1. Kinderen weten dat geschreven taalproducten zoals briefjes, brieven, boeken en tijdschriften een communicatief doel hebben.
- 3.2. Kinderen weten dat symbolen zoals logo's en pictogrammen verwijzen naar taalhandelingen.
- 3.3. Kinderen zijn zich bewust van het permanente karakter van geschreven taal.
- 3.4. Kinderen weten dat tekenen en tekens produceren mogelijkheden bieden tot communicatie.
- 3.5. Kinderen weten wanneer er sprake is van de taalhandelingen 'lezen' en 'schrijven'. Ze kennen het onderscheid tussen 'lezen' en 'schrijven'.

4. Relatie tussen gesproken en geschreven taal

- 4.1. Kinderen weten dat gesproken woorden kunnen worden vastgelegd, op papier en met audio/visuele middelen.
- 4.2. Kinderen weten dat geschreven woorden kunnen worden uitgesproken.
- 4.3. Kinderen kunnen woorden als globale eenheden lezen en schrijven. Voorbeelden: de eigen naam en namen van voor het kind belangrijke personen/dingen, logo's en merknamen.

5. Taalbewustzijn

- 5.1. Kinderen kunnen woorden in zinnen onderscheiden.
- 5.2. Kinderen kunnen onderscheid maken tussen de vorm en betekenis van woorden.
- 5.3. Kinderen kunnen woorden in klankgroepen verdelen zoals bij kin-der-wa-gen.
- 5.4. Kinderen kunnen reageren op en spelen met bepaalde klankpatronen in woorden; eerst

door eindrijm ("Pan rijmt op Jan") en later met behulp van beginrijm ("Kees en Kim beginnen allebei met k").

5.5. Kinderen kunnen fonemen als de kleinste klankeenheden in woorden onderscheiden, zoals bij p-e-n.

6. Alfabetisch principe

6.1. Kinderen ontdekken dat woorden zijn opgebouwd uit klanken en dat letters met die klanken corresponderen en leggen de foneem-grafeemkoppeling.

6.2. Kinderen kunnen door de foneem-grafeemkoppeling woorden die ze nog niet eerder hebben gezien, lezen en schrijven.

7. Functioneel 'schrijven' en 'lezen'

7.1. Kinderen schrijven functionele teksten, zoals lijstjes, briefjes, opschriften en verhaaltjes.

7.2. Kinderen lezen zelfstandig prentenboeken en eigen en andermans teksten.

8. Technisch lezen en schrijven, start

8.1. Kinderen kennen de meeste letters; ze kunnen de letters fonetisch benoemen.

8.2. Kinderen kunnen klankzuivere (km-, mk- en mkm-)woorden ontsleutelen zonder eerst de afzonderlijke letters te verklanken.

8.3. Kinderen kunnen klankzuivere woorden schrijven.

9. Technisch lezen en schrijven, vervolg

9.1. Kinderen lezen en spellen klankzuivere woorden (van het type mmkm, mkmm en mmkmm).

9.2. Kinderen lezen korte woorden met afwijkende spellingpatronen en meerlettergrepige woorden.

9.3. Kinderen maken gebruik van een breed scala van woordidentificatie-technieken.

9.4. Kinderen herkennen woorden steeds meer automatisch.

10. Begrijpend lezen en schrijven

10.1. Kinderen tonen belangstelling voor verhalende en informatieve teksten en boeken en zijn ook gemotiveerd die zelfstandig te lezen.

10.2. Kinderen begrijpen eenvoudige verhalende en informatieve teksten.

10.3. Kinderen gebruiken geschreven taal als een communicatiemiddel.

Bijlage 2   Activiteiten bij de tussendoelen van beginnende geletterdheid

1/ 2. Boekoriëntatie en verhaalbegrip

- Lees voor in groepjes van vijf á zes kinderen.
- Kies een boek met weinig tekst, grote letters en duidelijke illustraties.
- Gebruik concreet materiaal (poppen, voorwerpen uit het verhaal).
- Gebruik verschillende boeken (verhalen, gedichten, informatieve boeken).
- Besteed aandacht aan de woorden: kaft, titel, achterkant, voorkant, rug. Herhaling is van belang.
- Praat over de illustraties en het verloop van het verhaal.
- Wijs mee met de vinger terwijl je leest (van boven naar beneden en van links naar rechts).
- Laat kinderen meelezen (woorden en letters aan laten wijzen die ze al kennen).
- Leg moeilijke woorden uit.
- Laat stiltes vallen en stel niet te veel vragen.
- Praat samen na over het verhaal (heeft het kind het verhaal begrepen?).
- Laat een leuk boek vaker terugkomen.
- Richt een luisterhoek in.
- Analyseer een boek met pictogrammen (bespreek deze punten tijdens het lezen van het verhaal of na het verhaal).

3/ 4. Functies van geschreven taal en de relatie tussen gesproken en geschreven taal

- Maak een krant in de klas van artikelen die kinderen interessant vinden (ook bespreken in de kring).
- Plak een plaatje op de stoel met naam van het kind.
- Schrijf brieven met kinderen (Sinterklaas, moeder/vader/oma etc) Lees hardop voor wat je schrijft. Het schrijven moet een doel hebben en aan iemand gericht zijn.
- Schrijf teksten bij de tekeningen van de kinderen.
- Hang woordkaartjes in de klas bij bijvoorbeeld het raam, de deur, de kast, enz..
- Laat kinderen woorden naschrijven, verbeter niet in het werk als het kind het fout heeft geschreven, maar zet het juiste woord ernaast.

5. Taalbewustzijn (groep 2)

- Auditieve analyse (muis= m-ui-s) namen van kinderen, dagen van de week).
- auditieve synthese (m-ui-s = muis) ik zie, ik zie wat jij niet ziet en het is een s-t-oe-l.
Robot naspelen: Ik-ben-Ro-bin-de-ro-bot.
- Beginrijm (Jan-Joost) en eindrijm (pet-kast).
- Rijmboek van een kind (een leerling verzint een rijmpje en leerkracht schrijft het op).
- Rijmboekjes voorlezen. De kinderen vullen het laatste woord van de zin in.
- Laatste en eerste woord horen.
- Zinnen in woorden opdelen.
- Woorden in lettergrepen verdelen.
- Memorie met letters (gelijke zoeken en benoemen).
- Klinker in een woord isoleren.
- Memoriospel met één lettergrepige woorden (gelijke zoeken en het woord analyseren).
- Kwartet spelen: (mag ik de t-r-ei-n).

6/7. Alfabetisch principe en functioneel schrijven en lezen

Identificatie:

- Kinderen leren de letter herkennen (passieve letterkennis).
- Namen van klasgenoten zoeken met de letter die je behandeld hebt.
- Schatten zoeken met de letter die je behandeld hebt.
- Letter die je aanbiedt opschrijven en iets uitbeelden met die letter of tekenen. De kinderen raden wat het is.

Manipulatie:

- Lees en schrijftafels, kinderen gaan zelf aan de slag (stempelen, schrijven, plaatjes zoeken met de letter (een lettergroeiboek maken met de kinderen).
- Een ABC muur (letters op het prikbord en plaatjes erbij zoeken)

Letter/klank-koppeling:

- Werkbladen met de aangeboden letter aanbieden
- Klankgebaar bij de letter aanleren.
- Tekeningen maken van woorden met die letter.

Bijlage 3 Signaleringslijst beginnende geletterdheid voor kleuters

Naam leerling:	Signaleringslijst voor kleuters					
	Groep 1			Groep 2		
	januari	juni	juni	januari	juni	juni
Gebortedatum:	datum: leeftijd: leerkracht:	datum: leeftijd: leerkracht:	datum: leeftijd: leerkracht:	datum: leeftijd: leerkracht:	datum: leeftijd: leerkracht:	datum: leeftijd: leerkracht:
Specifieke risicofactoren						
- Dyslexie in de familie	ja / nee					
- Vertraagde spraak-/taalontwikkeling	ja / nee					
- Thuis wordt niet veel (voor-)gelezen	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee
- Onvoldoende beheersing van het Nederlands als gevolg van meerstaligheid	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee
- Hoorproblemen	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee
- Logopedie i.v.m. spraak-/taalproblemen	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee
- Problemen met het leren en snel benoemen van kleuren (zie bijlage 3a)						
Oordeel leerkracht						
- Voorziet de leerkracht problemen in de volgende groep? Zo ja, welke?						

Boekoriëntatie en Verhaalbegrip (tussendoelen 1 en 2)

- Luistert aandachtig wanneer er een verhaal wordt voorgelezen				
- Geniet zichtbaar van voorleesactiviteiten				
- Reageert verbaal en/of non-verbaal op de tekst				
- De reacties van de leerling sluiten aan bij het verhaal				
- Kan vooraf voorspellingen doen over het verhaal (door bijvoorbeeld gebruik te maken van de omslag van het boek) of het verdere verloop van het verhaal				
- Stelt uit zichzelf vragen over de tekst				
- Limiteert voorleesgedrag (bijvoorbeeld in de leeshoek)				
- Leest boeken van voor naar achteren, bladzijden van boven naar beneden en regels van van links naar rechts				
- Kan een verhaal naspelen				
- Kan een verhaal navertellen				
- Niveau zelf een verhaal 'voorlezen' (oplopend van a naar e): a: weigert b: plaatjes benoemen c: mondelinge taal d: schriftelijke taal (limiteert voorleesgedrag van bijvoorbeeld de Juf) e: leest echt				

Functies van geschreven taal en Relatie tussen gesproken en geschreven taal (tussendoelen 3 en 4)			
- Weet dat de leerkracht de tekst niet kan voorlezen als de letters bedekt zijn			
- Begrijpt picto- en/of logogrammen			
- Leest eigen naam			
- Schrijft (stukje van) eigen naam			
- Schrijft zelf (niveau oplopend van a naar e): a: tekeningetjes b: krabbels c: reeksen letterachtige vormen of letters d: herkenbare klank-letterkoppelingen waarbij één of meer letters staan voor een heel woord e: woord correct zoals het klinkt (<i>invented spelling</i>) (zie bijlage 3e)			
- 'Schrijft' uit zichzelf om te communiceren (bijvoorbeeld briefjes, lijstjes en verhaaltjes)			
- Vraagt de leerkracht om iets op te schrijven			
- Is graag actief bezig in de lees-/schrijfhoek met lezen en schrijven			
- Is nieuwsgierig naar lezen en schrijven en stelt daar vragen over			

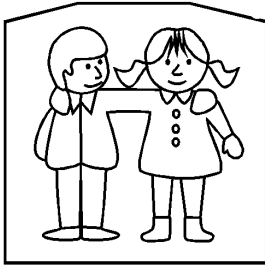
Taalbewustzijn en Alfabetisch principe (tussendoelen 5 en 6)				
<ul style="list-style-type: none"> - Kan rijmpjes en versjes onthouden - Experimenteert met rijm 				ja / nee
<ul style="list-style-type: none"> - Kan de beginklank van een woord losmaken van de rest van het woord (zie bijlage 3b) 				ja / nee
<ul style="list-style-type: none"> - Kan drieklankwoorden (mkm) auditief synthetiseren (zie bijlage 3c) 				ja / nee
<ul style="list-style-type: none"> - Kan letters correct benoemen: welke? (zie bijlage 3d) 				ja / nee
Functioneel lezen en schrijven (tussendoel 7)				
<ul style="list-style-type: none"> - 'Schrijft' uit zichzelf om te communiceren (bijvoorbeeld briefjes, lijstjes en verhaaltjes) 				
<ul style="list-style-type: none"> - Vraagt de leerkracht om iets op te schrijven 				
<ul style="list-style-type: none"> - Is graag actief bezig in de lees-/schrijfhoek met lezen en schrijven 				
<ul style="list-style-type: none"> - Is nieuwsgierig naar lezen en schrijven en stelt daar vragen over 				

Bijlage 4 Voorbeeld van afsprakenkaart**AFSPRAKENKAART****Naam leerling:****Geboortedatum:****Afspraken:****Datum:****Groep:****Leerkracht(en):****Afspraken:****Datum:****Groep:****Leerkracht(en):****Afspraken:****Datum:****Groep:****Leerkracht(en):**

Bijlage 5 Voorbeeld van dyslexiebrief

Sint Jozefbasisschool

“Samen op weg”

Sint Jozefbasisschool
Groentelaan 29
2292AD Wieringen
0174-293348
info@jozefbasisschool.nl

Datum:

Onderwerp: dyslexiebrief

Aan de brugklascoördinator,

Hierbij vragen wij aandacht voor.....

Bij ..... is er mogelijk sprake van dyslexie. Bij ..... is in de loop van zijn/haar basisschoolcarrière een aantal kenmerken van dyslexie geconstateerd.

Bij een dyslecticus zijn aan de basis van de taalverwerving woorden, zinsvormen en structuren minder goed of fout ingeslepen. Deze foutieve inslijping veroorzaakt moeilijkheden op het gebied van lezen, schrijven, taalgebruik, taalgeheugen en taalbegrip. .... heeft normaal leren lezen en schrijven, maar dit gegeven zorgt ervoor dat het bij schriftelijke opdrachten een negatieve uitwerking kan hebben.

Te weten:

1. Woorden en zinnen kunnen moeizamer dan normaal herkend worden, omdat het aangeboden woordmateriaal nog niet altijd hoeft te passen bij de hem/ haar ingeslepen woord -en zinsbeelden en dat ook in hun betekenis. Bij wat moeilijker en ingewikkelder woord -en zinsgebruik bij schriftelijke opdrachten, vormt dit een extra belasting.
2. Anderzijds ligt het materiaal om zinnen zelfstandig en correct schriftelijk te vormen vaak minder direct of onvoldoende “voor het grijpen”. Daardoor moet bij schriftelijke opdrachten vaak veel extra tijd aan in feite ongeschikte delen besteed worden, omdat de correcte verwoording minstens zoveel energie vergt als de oplossing en uitwerking van het gevraagde. Dit geldt in feite voor alle vakken, waarvan de opdrachten schriftelijk gegeven en schriftelijk beantwoord moeten worden.

We hopen dat u tijdens de lessen rekening houdt met deze handicap bij het geven van beurten, het hardop in de klas voorlezen en de benodigde studietijd.

We zijn bereid om de dossiergegevens, waarin aangegeven is welke aanpassingen wij hebben gedaan om de ontwikkeling van .....op positieve wijze te stimuleren, aan u over te dragen en toe te lichten.

De ouders van .....hebben hun toestemming gegeven om deze brief aan u op te sturen.

Hoogachtend,

J. Strik

Directeur St. Jozefschool Wieringen

